

*Axundov Vidadi Cahangir oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Rüstəmov İlham Samil oğlu,
iqtisad elmləri namizədi, dosent,
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti,
Ünvan: Azadlıq pr. 20 küç., Bakı, Azərbaycan, AZ 1010,
E-mail: azeri46@mail.ru
© Axundov V.C., Rüstəmov İ.S., 2019*

UOT 330. 567.21.4;
330.59; 330.12

AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ TARAZLIQ MODELİNİN BAZA QURULUŞUNDA EV TƏSƏRRÜFATLARI ÜZRƏ İSTEHLAK XƏRCLƏRİNİN HESABLANMASI

X Ü L A S Ə

Bildiyimiz kimi, dünya praktikasında ölkələr üzrə ümumi tarazlıq modelinin yaradılması məsələsi üzərində bir çox elmi araşdırmalar aparılmışdır. Lakin nəzərə alsaq ki, hər bir dövlətin iqtisadi inkişafının spesifik xüsusiyyətləri var, bu gün respublikamızın da hesablanana bilən Ümumi Tarazlıq Modelinin yaradılması üzərində tədqiqatların aparılması aktuallıq kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində hesablanana bilən ümumi tarazlıq modelinin qurulmasında əsas məqsədlərdən biri dövlətin fiskal siyasətinin dəyişməsinin iqtisadiyyata təsirinin öyrənilməsidir.

Hazırkı dövrdə ölkədə rəqabət qabiliyyətini artıran, biznesə stimül yaradan daxili iqtisadi mühit yaratmaq lazımdır ki, bu işə sonda innovasiyanın yaranmasına səbəb olacaqdır. Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksək texnologiyalı, innovativ, elmi və ümumilikdə müasir olmalıdır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-xammal ixracat iqtisadi sistemə keçməsinə ölkə daxilində istehsalın inkişafına investisiya qoyuluşunun genişləndirilməsi və düzgün bölüşdürülməsi yolu ilə nail olmaq olar.

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi modelinin yaradılması istiqamətində hesablanana bilinən ümumi tarazlıq modelinin (ÜTM) yaradılması prosesində modelin baza strukturlarının qurulması üzrə tədqiqatlar aparılmışdır. Tədqiqat işində Azərbaycan iqtisadiyyatının davranış modelini qurmaq üçün istifadə ediləcək ÜTM-nin bir çox parametrinin mənbəyi olan Sosial Hesablar Matrisinin (SHM-in) birləşdirilmiş sxemi qurulmuşdur. Modelin həlli üçün “ev təsərrüfatı” üzrə (modelin tərkib hissəsi) nəzarət məlumatları toplanaraq və sınaq hesablamaları aparılmışdır.

Açar sözlər: Ümumi tarazlıq modeli, bazar iqtisadiyyatı, Sosial Hesablar Matrisi (SHM), Z Matrisi, Azərbaycan iqtisadiyyatı, parametrləşmə metodları, ev təsərrüfatı sektoru.

GİRİŞ

Dünya ölkələrinin iqtisadiyyatında tətbiq olunan, hesablanı bilən ümumi iqtisadi tarazlıq empirik modelləri iki qrupa bölünür: birinci qrupa qiymət tarazlığı modelləri (G.Scarf yanaşması), ikinci qrupa isə çoxsahəli iqtisadi inkişaf modelləri (L.Yohansen yanaşması) aiddir. Həmçinin stoxastik dinamik hesablanı bilən ümumi tarazlıq modelləri də iki yerə bölünür: birinci qrup real biznes dövrləri modellərinə (F.Kidlandi və E.Prescott yanaşmaları), ikinci qrup inhisarçı rəqabət şəraitində firmaların müxtəlif davranış modellərinə (M.Wudford və J.Rotemberq yanaşmaları) əsaslanır. Hər bir qrup daxilində empirik modellər aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə fərqlənir: iqtisadiyyatın miqyası və onun açıqlılığı; cari və gələcək qiymətləndirmələr üçün tətbiqi; tədqiq olunan sosial-iqtisadi təyinatlı [10].

Qiymət tarazlığı modelləri. Qiymət tənzimlənməsi alqoritminə əsaslanan ümumi iqtisadi mübadilə modelində G.Scarf tərpənməz nöqtə teoremi, oyunlar nəzəriyyəsi və xətti proqramlaşdırma məsələsinin optimallaşdırılmasının simpleks metodundan istifadə olunur. Ümumiyyətlə, bu modellər hesablanı bilən ümumi tarazlıq modelləri kimi təqdim edilir.

İkinci qrup hesablanı bilən ümumi tarazlıq modelləri L.Johansen alqoritminə əsaslanır ki, burada da V.Leontiyevin “giriş-çıxış” cədvəllərindən və sosial hesablar matrislərindən istifadə edilir modelləri kimi təqdim edilir. L.Johansenin hesablanı bilən ümumi tarazlıq modellərinə Cobb-Duqlas funksiyasından başqa daimi elastiklik funksiyalarının da daxil edilməsinin mümkünlüyü qeyd edilir. L.Johansenin yanaşmasında ölkələr arasındakı ticarət əlaqələrinin düzgün təsvir edilməsi üçün həyata keçirilən empirik modellərdə P.Arminqton nəzəriyyəsinə əsasən ekzogen olaraq əvəzətmə elastikliyi verilir, burada da eyni kod və ya əmtəə qrupu çərçivəsində satılan malların keyfiyyət diferensiallaşması nəzərə alınır.

İkinci qrupun empirik modellərinin sayı birinci qrup modellər ilə müqayisədə daha çoxdur və qlobal, subqlobal və milli səviyyələrdə açıq iqtisadiyyatların fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunur.

Ümumi tarazlığın dinamik stoxastik empirik modelləri. Proqnoz qiymətləndirmələrinin aparılması zərurəti yeni tip ümumi iqtisadi tarazlıq modelinin hazırlanması zərurətini yaratmışdır. Bu növ modellər dinamik stoxastik empirik modellər (Dynamic Stochastic General Equilibrium) adlandırılmışdır. Ümumi tarazlığın dinamik stoxastik modellərinin hazırlanması üçün ekonometrik klassik yanaşmalardan istifadə olunur (ümumiləşdirilmiş moment metodu, ən yaxın məsafə metodu, maksimal ehtimal metodu və s.). Bu tip modellərdə agentlər üçün səmərəliliyin maksimallaşdırma dərəcəsi və bazarların tarazlıq şərtləri dəyişənlər arasında mümkün əlaqələrə məhdudiyətlər qoyur və əmsallar arasında funksional asılılıqlar yaradır.

Dinamik stoxastik ümumi tarazlıq modellərini iki qrupa bölmək olar: birinci qrup real biznes dövrü modellərinə, ikinci qrup isə monopolist rəqabət şəraitində müxtəlif firmaların davranış modellərinə əsaslanır.

Dinamik stoxastik ümumi tarazlıq modellərinin birinci qrupu real biznes dövrü nəzəriyyəsinə əsaslanır ki, tədqiqatçılar tərəfindən bu istiqamətdə aparılan araşdırmalarda (ABŞ iqtisadiyyatı üçün) bəzi göstəricilərin digərlərindən, eləcə də göstəricilərin keçmiş mənalardan asılılığını nəzərə alınıb. Həmin elmi işlərdə sərbəst qiymətməməlgəlmə şəraitində milli iqtisadiyyatın real (texnoloji) şoklarının biznes tsiklinin dəyişmələrinə təsiri qiymətləndirilir.

Birinci qrup modellərdən açıq milli iqtisadiyyatların və qlobal iqtisadiyyatın inkişafının orta müddətli proqnozlarını müəyyən etmək üçün istifadə olunur. Bu qrup modellərdən qlobal iqtisadiyyatın orta müddətli qiymətləndirilməsi modelləri xüsusi ilə fərqləndirilir. Belə

Audit № 2, Cild 24, 2019, səh.24-37.
Audit № 2, Vol. 24, 2019, pp. 24-37.

modellərdə milli iqtisadiyyatın inkişafı qismən tarazlıq şəklində təsvir edilir və qlobal iqtisadiyyata isə ümumi tarazlıq şəklində baxılır (idxal üçün kəşifən tələb, ticarət sektoru üçün qiymətlər, valyuta məzənnələri modelləşdirilir və həmçinin məhsul və ticarət balansı qiymətləndirilir). Ev təsərrüfatının fəaliyyətinin modelləşdirilməsi perspektiv gözləntilərə əsasən aparılır.

Dinamik stoxastik ümumi tarazlıq modellərinin ikinci qrupu monopolist rəqabət şəraitində firmaların müxtəlif davranış modelinə əsaslanır (J. Rotemberg və M. Woodfordun yanaşması). Bu yanaşma cari və qısamüddətli dövrlərin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Empirik modellər bir qayda olaraq sadə olan cari qiymətləndirmələr aparmağa imkan verir. Qısamüddətli qiymətləndirmələr əsasən aparıcı beynəlxalq təşkilatlar, mərkəzi banklar və ixtisaslaşmış qurumlar tərəfindən aparılır. Məsələn, qlobal iqtisadiyyatın qısamüddətli qiymətləndirmələri Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) tərəfindən GIMF modeli (Global Integrated Monetary and Fiscal Model) çərçivəsində həyata keçirilir. GIMF modeli qlobal böhran şəraitində aparıcı ölkələrin qlobal iqtisadiyyata stimullaşdırma təsirini qiymətləndirmək üçün hazırlanmışdır. GIMF modelində ilkin olaraq aparıcı ölkələr kimi beş əsas obyekt - ABŞ, Yaponiya, AB (Avro Birliyi), sürətlə inkişaf edən Asiya ölkələri və qalan dünya təmsil edilmişdir. GIMF modelinin əsasını xarici tələbdə və pul siyasətində dəyişikliklər şəraitində sahibkarların və bank sektorunun fəaliyyətinin modelləşdirilməsi təşkil edir. Modeldə neftin qiymətinin dəyişməsinin əmtəə sektorundakı qiymətlərə təsirini öyrənən blok yaradılmışdır. Eyni zamanda istehlakçı, investisiya sektoru və əmək haqqı fondundakı dəyişmələr də modelləşdirilmişdir. Ev təsərrüfatları iqtisadiyyatdakı gözlənilən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla modelləşdirilir, yəni ev təsərrüfatları üzrə istehlaka dair qərar verərkən hökumətin büdcə məhdudiyyətləri nəzərə alınmışdır.

TƏDQIQATIN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

Azərbaycan iqtisadiyyatında tətbiq olunan hesablana bilən ümumi iqtisadi tarazlıq empirik modeli qurularkən parametrləşmə metodlarından və yoxlama göstəricilərinin qurulmasından istifadə olunmalıdır. Bu baxımdan Sosial Hesablar Matrisi qarşıya qoyulmuş məqsədlərin ümumi şəkildə həllinə imkan yaradır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Sosial Hesablar Matrisinin qurulması və iqtisadi tarazlığı təmin edən parametrlərin hesablanması aparılarkən aşağıdakı mühüm şərtləri nəzərə almaq lazımdır:

1. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət iqtisadiyyata əsasən fiskal siyasətin əsas aləti olan vergiləri və dövlət xərclərini dəyişməklə təsir edir. Bu isə təklif olunan ümumi tarazlıq modelinə “dövlət sektoru”nun ayrıca bölmə kimi daxil edilməsini zəruri edir [6].

2. Hesablamaların daha dəqiq aparılması üçün ölkə iqtisadiyyatının xarici aləm (ROW) ilə əlaqələrinin öyrənilməsi və bu əlaqələrin dəyişməsinin ölkə iqtisadiyyatına təsirinin analizi aparılmalıdır.

3. Aparılan tədqiqatlarda ümumi tarazlıq modelinin qurulması üçün ayrı-ayrı bölmələr üzrə, o cümlədən “ev təsərrüfatı” sektoru üzrə proqnozların verilməsi üçün modellər təklif olunmalıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz şərtlər daxilində təklif olunan ümumi tarazlıq modelinin baza quruluşu iqtisadiyyatın 4 əsas sahəsini özündə birləşdirir [10].

1. İstehsal sahəsi; 2. Ev təsərrüfatı sektoru; 3. Dövlət sektoru; 4. Xarici sektor.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi nəzərə alaraq, Respublikamız üzrə Sosial Hesablar Matrisinin birləşdirilmiş sxemini aşağıdakı kimi (Cədvəl 1) göstərmək olar [7]:

Cədvəl 1.

Sahələrarası Hesablar Matrisinin birləşdirilmiş sxemi

Xərclər								
Gəlirlər	Fəaliyyət növü	İstehsal fəaliyyəti	Amillər	Ev təsərrüfatı	Dövlət bölməsi	Kapital	Xarici bölmə (ROW)	Yekun
Fəaliyyət növü		Daxili satış					Qeyri-neft sektoru məhsulları ixracı	Ümumi satış həcmi
İstehsal fəaliyyəti	Aralıq girişlər			Ev təsərrüfatı istehlakı	Dövlət istehlakı	İnvestisiya		Ümumi tələb
Amillər	faktor ödənişləri							Ümumi faktor gəlirləri
Ev təsərrüfatı			faktor gəlir		Transferlər		xarici pul köçürmələri	Ev təsərrüfatı gəlirləri
Dövlət bölməsi	dolayı vergilər	idxal vergiləri	faktor vergiləri	birbaşa vergilər			Neft-qaz sektorundan daxilolmalar	Dövlət gəlirləri
Kapital				Yığım	Yığım		Xarici yığım	Cəmi yığım
Xarici bölmə (ROW)		İdxal						İdxal
Yekun	Ümumi xərclər	Ümumi təchizat	Ümumi faktor gəlirləri	Məişət Xərcləri	Dövlət xərcləri	Cəmi investisiya	Xarici Mübadilələr və Daxilolmalar	

Modeldə xərclərin azaldılması şərti ilə Delfi metodu ilə seçilmiş 15 istehsal sahəsinin hər biri əməyin, kapital və aralıq malları resursundan istifadə edərək vahid məhsul istehsal edir. Hər bir istehsal sahəsində Cobb-Douglas istehsal funksiyasından istifadə edilir [5]. Öz növbəsində, əlavə dəyər digər istehsal sahələrindən aralıq girişlərdə müəyyən nisbətdə birləşərək daxili istehsalı təşkil edir. Aralıq mallara tələbat birbaşa material xərcləri əmsalından istifadə etməklə giriş-çıxış matrisi ilə təmsil olunur. İstehsal həm “ev təsərrüfatları”nın son məhsula tələbatını, həm də dövlətin, firmaların (investisiya malları şəklində) və ixrac sektorunun da yekun mallara olan tələbatını ödəyir.

Dövlət sektoru Hesablama Ümumi Tarazlıq modelinin (ÜTM) vacib elementlərindən biridir. Dövlət öz gəlirlərinin bir hissəsini bir neçə vergi növləri vasitəsi ilə əldə edir. Bunlara mənfəət vergisi, gəlir vergisi, əlavə dəyər vergisi, taariflərlə olan vergiləri və s. göstərmək olar. Mənfəət vergisi “ev təsərrüfatı” gəlirindən çıxılır. Vergi yığımının payı “ev təsərrüfatı”nın növünə görə dəyişir. Bütün digər vergilər dolayı vergilər kimi modelləşdirilir. Əsas vergi üstünlüyü ƏDV təşkil edir. Digər dolayı vergilər istehsalçının mallarının qiymətinə tətbiq edilir. Xalis vergi dərəcəsi müəyyən sənaye sahələrinə təqdim edilə biləcək subsidiya-

Audit № 2, Cild 24, 2019, səh.24-37.
Audit № 2, Vol. 24, 2019, pp. 24-37.

ların təmin edilməsi üçün istifadə olunur. Bu isə hər hansı bir istehsal sektoruna verilən subsidiyanın ümumi sahədə tətbiq olunan vergi şəklində tutulmasını nəzərdə tutur. Tariflər idxal olunan malların qiymətinə tətbiq edilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatındakı hər hansı bir simulyasiyanın həyata keçirilməsi üçün vergi siyasətindəki dəyişiklik fiskal dəyişikliklərə gətirib çıxaracaq [1]. Bu zaman gəlir vergisi dərəcəsi bərabər gəlir əldə etmək üçün korrektə olunur. Korrektə etmə prosesi ev təsərrüfatı üçün vergi dərəcələrində mütənasib dəyişikliyi nəzərdə tutur. Beləliklə, vergi siyasətindəki dəyişikliklər nəticəsində əgər gəlirlər artırsa mənfəətə gəlir vergisi dərəcəsi azalır və ev təsərrüfatında gəlir vergisi üzrə gəlirlərinin azalması və onların malik olduqları gəlirin isə ekvivalent olaraq artması baş verəcəkdir [8].

Alternativ yanaşma dövlət büdcəsinin xərc hissəsinin bir və ya bir neçə elementinin korrektə olunmasıdır. Bu halda vergi gəlirlərindəki hər hansı bir dəyişiklik aşağıdakı faktordan hər hansı birinin düzəlişinə gətirib çıxaracaqdır: transfer ödənişi, istehsalçının mallarına dövlət xərcləri və ya dövlət yığımı. Əgər siyasətdəki dəyişikliklər vergi gəlirlərinin artmasına səbəb olarsa nəticədə, bu dövlət xərclərinin də artması şəklində özünü göstərir. Mümkün tənzimlənmələrin növləri qeyri-məhduddur. Belə ki, büdcənin balanslı qalması üçün dövlət xərclərinin azaldılması gəlir vergisinin azalması ilə uyğunlaşdırılmalıdır [9]. Seçim aydındır, lakin tədqiqatlarda biz əsasən yalnız gəlir vergisi dərəcələrini tənzimləmək məsələlərini seçilməsini nəzərdə tuturuq.

Modelləşmədə hesablamaların nəticələrinin praktiki əhəmiyyət kəsb etməsi üçün “ev təsərrüfatları” üzrə hesablamalar xərclər üzrə aparılacaq.

“Ev təsərrüfatları”nın istehlak xərcləri – ərzaq və qeyri-ərzaq məhsullarına, xidmətlərin haqqının ödənilməsinə çəkilən xərcləri əhatə edir. “Ev təsərrüfatları” tərəfindən vergi, rüsum, borc, aliment, cərimə, kredit ödənişləri və istehlaka aid olmayan sair bu kimi xərclər istehlak xərclərinə aid edilmir. Lakin bu xərclər ev təsərrüfatı üzrə ümumi xərclərə daxil olunur. “Ev təsərrüfatı” üzrə xərcləri (Sahələrarası Hesablar Matrisinin birləşdirilmiş sxemindən görüldüyü kimi) (Y_x) aşağıdakı kimi hesablamaq olar:

$$Y_x = \text{İSTEHLAK} + \text{VERGİLƏR (birbaşa)} + \text{YIĞIM} \quad (1)$$

“Ev təsərrüfatları”nın sərəncamda qalan gəlirləri (YIĞIM) – ev təsərrüfatında xərcləri təmin etmək və əmanətlər yaratmaq üçün pul vəsaitlərinin, eləcə də natura şəklində daxil olmuş ərzaq məhsullarının, yardım və güzəştlərin dəyərinin cəmindən ibarətdir.

Ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlıq subyektlərindən başqa “ev təsərrüfatları” tərəfindən istehsal olunan ərzaq və qeyri-ərzaq məhsulları da mühüm yer tutur. Ev təsərrüfatlarının fəaliyyəti əsas etibarilə qida məhsullarının istehsalı – ət məhsullarının, süd məhsullarının, çörək və digər un məmulatlarının istehsalı sahələrində, toxuculuq, ənənəvi milli məhsulların istehsalı və digər sahələrdə daha qabarıq özünü göstərir.

NƏTİCƏ VƏ MÜZAKİRƏLƏR

Əvvəlki dövrlər ilə müqayisədə ölkə üzrə ev təsərrüfatları tərəfindən istehsal olunan ayrı-ayrı ərzaq məhsullarının istehsal həcmələrinin aşağı düşməsi ölkənin iqtisadi inkişafının və bu inkişafın əhalinin rifah halına təsirinin bir göstəricisidir. 2009-2014-cü illərdə ölkənin emal sənayesinə 3832,0 milyon manat həcmində daxili investisiyaların yönəldilməsi nəticəsində ərzaq məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan bir sıra iri sənaye obyektlərinin istifadəyə verilməsi və eləcə də ət və ət məhsullarının, süd və süd məhsullarının, çörək və şirniyyat

məmulatlarının istehsalında hüquqi şəxslərin daha önəmli yer tutması, bu məhsulların ev təsərrüfatlarında istehsalına marağı azaltmışdır.

Cədvəl 2-də 2006-2016-cı illər üçün “Məhsul və xidmətlərin ümumi buraxılışı” və onun strukturu verilmişdir. Cədvəldə iqtisadiyyat üzrə toplu şəkildə “*Ehtiyatlar*” və “*İstifadə*” göstəriciləri verilmişdir. Göründüyü kimi “*İstifadə*” hissəsində faktiki istehlak xərclərinin strukturunun 90%-ni “Ev təsərrüfatlarının faktiki son istehlak xərcləri” təşkil edir. İstehlak xərclərinin strukturu həyat səviyyəsinin müəyyən olunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Ernst Engelin statistik məlumatların təhlili nəticəsində gəlidiyi nəticəyə görə gəlirlər artıqca ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisi azalır.

Cədvəl 2.

İqtisadiyyat üzrə toplu hesablar, cari qiymətlərlə, milyon manatla

	2006-cı il	2011-ci il	2016-cı il
<i>Ehtiyatlar</i>			
Məhsul və xidmətlərin ümumi buraxılışı	28 595,7	70 361,3	87 691,5
Aralıq istehlak	10 873,9	21 335,3	32 187,8
Məhsula və idxala vergilər (+)	1 064,9	3 183,0	5 109,9
Məhsula və idxala subsidiyalar (-)	40,5	127,0	188,4
Bazar qiymətlərində ümumi daxili məhsul	18 746,2	52 082,0	60 425,2
<i>İstifadə</i>			
Faktiki son istehlak xərcləri	8 556,3	24 679,7	43 228,5
o cümlədən:			
Ev təsərrüfatlarının faktiki son istehlak xərcləri	7 686,9	21 370,7	38 517,0
o cümlədən:			
-ev təsərrüfatlarının son istehlak xərcləri	6 873,0	19 216,0	35 196,7
- fərdi xidmətlər göstərən dövlət idarələrinin xərcləri	731,5	1 965,7	3 042,3
- ev təsərrüfatlarına xidmət göstərən qeyri - kommersiya təşkilatlarının xərcləri	82,4	189,0	278,0
Kollektiv xidmətlər göstərən dövlət idarələrinin faktiki son istehlak xərcləri	869,4	3 309,0	4 711,5
Əsas fondların ümumi yığılımı	5 567,8	10 508,9	15 127,3
Maddi dövriyyə vəsaitlərinin dəyişməsi (+,-)	29,7	47,0	390,8
Mal və xidmətlər üzrə xalis ixrac	5 201,3	16 846,4	1 678,6
mal və xidmətlər üzrə ixrac	12 467,0	29 388,3	28 054,0
mal və xidmətlər üzrə idxal (-)	7 265,7	12 541,9	26 375,4
Əhalinin sayı, min nəfər, cəmi	8553.1	9111.1	9705.6
O cümlədən,			
- şəhər	4502.4	4829.5	5152.4
- kənd	4050.7	4281.6	4553.2

Cədvəl 3-də ölkə üzrə 2006-2017-ci illərdə adambaşına istehlak xərclərinin strukturu (ayda adambaşına, manatla) verilmişdir. Nəticələrdən göründüyü kimi bu dövrdə Azərbaycanda hər bir istehlak məhsulu üzrə adambaşına istehlak xərcləri demək olar ki, 3 dəfədən də çox artmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi ümumi istehlakın tərkibində ərzaq məhsullarının payı 2006-cı il ilə müqayisədə 2017-ci ildə ümumi istehlak xərcləri 3,6 dəfə artmışdır. Eyni zamanda istehlakın strukturunda da dəyişiklik olmuşdur (məsələn ərzaq məhsullarının payı 2006-cı illə müqayisədə 11,3 % azalmışdır).

Audit № 2, Cild 24, 2019, səh.24-37.
Audit № 2, Vol. 24, 2019, pp. 24-37.

2006-2017-ci illərdə ay ərzində adambaşına istehlak xərcləri ümumilikdə 77.6 manatdan 278,2 manata yüksəlmişdir.

Cədvəl 3.

Ölkə üzrə istehlak xərcləri (ayda adambaşına, manatla)

Göstərici	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Cəmi istehlak xərcləri	77,6	114,6	147,4	173,0	202,0	221,4	234,9	245,6	264,7	278,2
Alkoqola (manat)	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3	1,5	1,5
Digər mal və xidmətlərə	21,8	3,5	5,9	6,5	8,7	10,0	10,8	11,3	12,6	12,7
Ev əşyaları, məişət texnikası	5,1	6,3	10,1	11,6	17,0	19,8	22,1	23,2	24,2	24,4
Mehmanxana, kafe, restoran yeməxanaya	4,6	7,2	12,6	13,9	17,2	18,7	20,3	21,5	23,0	23,4
Nəqliyyat xərcləri	4,1	6,2	8,6	10,9	12,4	14,2	14,7	15,3	16,7	16,9
Paltar və ayaqqabıya	5,2	6,7	10,4	11,3	13,8	15,9	16,3	16,9	17,9	18,0
Rabitə xərcləri	1,7	2,5	3,9	5,1	6,1	6,8	7,7	8,2	9,0	9,0
Su, işıq, qaz və digər yanacaq növlərinə	4,9	7,1	9,9	12,5	14,9	17,0	17,3	18,2	19,8	20,5
Səhiyyə xidmətlərinə	2,6	3,6	5,4	6,8	9,2	10,3	11,5	12,0	12,9	13,1
Tütün məmulatına	1,3	1,5	1,7	2,0	2,1	2,2	2,5	2,6	3,6	3,9
Təhsil xərcləri	0,9	1,3	2,2	3,1	3,9	4,3	4,6	4,8	5,0	5,1
İstirahət və mədəniyyət xərcləri	2,3	2,8	4,7	6,0	8,3	9,3	10,3	10,9	11,5	11,7
Ərzaq məhsullarına	41,6	65,2	71,1	82,4	87,3	91,8	95,6	99,4	107,1	117,9

Ümumi istehlak xərclərinin strukturu nəzərdən keçirildikdə, məlum olur ki, burada ən yüksək faiz ərzaq məhsullarının payına düşür.

Ev təsərrüfatının son istehlak xərcləri ev təsərrüfatının bütün ticarət müəssisələrindən, şəhər bazarları və qeyri-mütəşəkkil (küçə) ticarətdən, məişət xidməti müəssisəsi, sərnişin nəqliyyatı, rabitə, mehmanxanalar, pullu mədəniyyət idarələri, səhiyyə, təhsil müəssisələrindən əmtəə və xidmətlərinin əldə olunmasına çəkilən xərclər, həmçinin natural formada əmtəə və xidmətlərin əldə olunması, özü üçün istehsal olunmuş əmək haqqı kimi ödənilmiş xərclərdir.

Aşağıdakı cədvəldə 2006 və 2011-ci ilin Sahələrarası balans göstəricilərindən istifadə etməklə 15 sektor üzrə ev təsərrüfatlarının son istehlak xərclərinin strukturu (cədvəl 4) göstərilmişdir:

Cədvəl 4.

15 sektor üzrə ev təsərrüfatlarının son istehlak xərcləri

İqtisadiyyat sektorları	2006-cı il	2011-ci il
1. Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşəçilik məhsulları	835208,5	3095673,1
2. Balıq və digər balıqçılıq məhsulları	87468,8	183379,8
3. Dağ – mədən sənayesinin məhsulları	62593,2	0
4. Emal sənayesi	2047097,4	4001667,2
5. Elektrik enerjisi, qaz və su	314990,4	880533,6
6. Tikinti işləri	274208,6	374834,9
7. Ticarət xidmətləri	1271610,8	3853119,0
8. Mehmanxana və restoranların xidmətləri	78157,8	900159,6
9. Nəqliyyat , poçt və rabitə	1150155,7	2715229,8
10 Maliyyə vasitəçiliyi, sığorta və pensiya təminatı xidmətlər	87423,2	91933
11. Daşınmaz əmlak , icarə və kommersiya xidmətləri	108455,9	618674,5
12. Dövlət idarəetməsi və müdafiə, məcburi sosial sığorta xidmətləri	0	0
13. Təhsil sahəsində xidmətlər	130640,4	207132,5
14. Səhiyyə və sosial xidmətlər	44034,1	168475,4
15. Kommunal və sair xidmətlər	182851,2	1039692,7
Xalis vergilər	198109,5	1085512,1
Yekun	6873005,4	19216017,5

Ev təsərrüfatlarının istehlak xərcləri (consumption expenses of households) – ərzağa, qeyri-ərzaq məhsullarına, alkoqollu içkilərin alınmasına, xidmətlərin ödənilməsinə çəkilən xərcləri əhatə edir.

Tədqiqatın gedişatında istehlak xərclərini istehlak malları üzrə xərclərə çevirən Z matrisi qurulmuşdur. Z matrisində tələbat parametrləri istehsal sahələri üçün deyil, istehlak malları üçün verilir. Yəni ev təsərrüfatlarına kənd təsərrüfatı məhsullarının “girişi” olmur, çünki həmin məhsulları özləri istehsal edərək istehlak edirlər. Məsələn, buğdanı istehsal edərək ondan çörək kimi istifadə edirlər. Z matrisi bu məlumatlarda müxtəlif xərc kateqoriyası təsnifatlarını yerləşdirmək üçün iki alternativ təsnifatı birləşdirir.

Əldə etdiyimiz məlumatlar əsasında 12 son istehlak məhsulları (k) və 15 istehsal sahəsinə baxılmışdır. Z matrisi vahid istehlak məhsulunu istehsal etmək üçün lazım olan konkret məhsul istehsalçısının payını göstərir. Məsələn, ev təsərrüfatları çörək aldıqda, onlar çörək istehsalı sahələrinin- kənd təsərrüfatı, qida məhsulları və xidmət sektoru kimi sahələrin çıxış məhsullarını tələb edirlər.

Beləliklə, 15 istehsal sahəsi üzrə istehlak xərclərini 12 istehlak malları xərclərinə çevirən Z matrisi tərtib edilərək cədvəl 5-də verilmişdir. Cədvəl 5-də eyni zamanda 2006-cı il üçün sınaq hesablamaları aparılmışdır, yəni Z matrisindən istifadə edərək ev təsərrüfatlarının 12 istehlak malları üzrə xərclər hesablanmışdır.

Audit № 2, Cild 24, 2019, səh.24-37.
Audit № 2, Vol. 24, 2019, pp. 24-37.

Cədvəl 5.

15 istehsal sahəsi üzrə istehlak xərclərini 12 istehlak malları xərclərinə çevirən Z matrisi (həllin yoxlanması)

	Son istehlak xərcləri	Ərzaq məhsulları		Ev əşyaları, məişət texnikası		Mehmanxana, kafe, restoran		Nəqliyyat xərcləri		Paltar və ayaqqabı		Rabitə xərcləri
		z-matrisi əmsal	z-matris hesab.	z-matr. əmsal	z-matris hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal
1. Kənd təsərrüfatı, ovç.	835208,5	0,490194	409414,2	0,07804	65181,3	0,015555	12991,7	0,001504	1256,153	0	0	0,00197
2. Balıqçılıq məhsulları	87468,8	0	0	0	0	0	0	0,002335	204,2396	0	0	0
3. Dağ – mədən sənayesi.	62593,2	0,000242	15,14755	0,00819	512,763	0,000113	7,11390	0,00013	8,137116	0,00798	499,49373	0,00351
4. Emal sənayesi	2047097	0,451519	924303,4	0,10896	223066	0,154	315253	0,120584	246847,8	0,012	24565,168	0,1058
5. Elektrik enerjisi, qaz, su	314990,4	0,001801	567,2977	0,02291	7218,00	0,110333	34753,8	0,038094	11999,24	0,019942	6281,74	0,01864
6. Tikinti işləri	274208,6	0,001142	313,1462	0,02976	8162,91	0,111200	30492,0	0,229356	62891,38	0,041013	11246,16	0,22782
7. Ticarət xidmətləri	1271610	0,024821	31562,65	0,01107	14080,5	0,0125	15895,1	0,006654	8461,298	0,013909	17687,15	0,00230
8. Mehmanxana və restor.	78157,8	0	0	0,00127	99,3385	0,00269	210,445	0,419479	32785,55	0,008210	641,72	0,01968
9. Nəqliyyat poçt və rab.	115015	0,010611	12204,3	0,0189	21737,9	0,02142	24636,3	0,10553	121375,9	0,25011	287665,41	0,05682
10. Maliyyə vasitəçiliyi, sığ.	87423,2	0,000199	17,39722	0,00756	660,919	0,452136	39527,2	0,009098	795,3762	0,088366	7725,27	0,00911
11. Daşınmaz əmlak, icarə	108455,9	0,019264	2089,294	0,02750	2983,29	0,117175	12708,3	0,041712	4523,91	0,123404	13383,96	0,02490
12. Dövlət idar. və müdafiə	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13. Təhsil xidmətlər	130640,4	0	0	0	0	0	0	0,000314	41,021	0	0	0,060659
14. Səhiyyə xidmətlər	44034,1	0	0	0,00219	96,478	0,00	0	0,012759	561,831	0,360729	15884,390	0,00047
15. Kom munal və sair	182851,2	0,000141	25,78202	0,67362	123173	0,003591	656,774	0,012384	2264,42	0,072890	13328,03	0,46817
CƏMİ	6674896	1	1380512	1	466973	1	487132,0	1	494016,3	1	398908,55	1

Audit № 2, Cild 24, 2019, səh.24-37.
Audit № 2, Vol. 24, 2019, pp. 24-37.

Cədvəl 5-in ardı

Rəbitə xərcləri	Su, işıq, qaz və digər yanacaq		Səhiyyə xidmətlərinə		Tütün məmulatına		Təhsil xərcləri		İstirahət və mədəniyyət xərcləri		Digər mal və xidmətlərə	
	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.	z-matrisi əmsal	z-matrisi ilə hesab.
1648,702	0,001212	1012,273	0	0	0,019179	16018,46	0,005040	4210,240112	0	0	0,066552	55584,8
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
219,7021	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0001394	8,7242402	0	0
216582,9	0,011748	24049,22	0,0043	8802,518	0,0115	23541,62	0,0001	204,70974	0,005535	11330,684	0,617043	1263147
5871,736	0,052587	16564,4	0,005214	1642,642	0,010964	3453,554	0,005329	1678,583842	0,0859497	27073,324	0,01543	4860,302
62471,57	0,214	58680,64	0,300379	109787,3	0,004285	1174,983	0	0	0,2010219	55121,923	0,032837	9004,188
2931,063	0,060247	76610,74	0,000326	414,7562	0,009969	12676,68	0,031226	39708,25856	0,0023237	2954,7912	0,251885	320299,5
1538,614	0,039109	3056,673	0,000113	8,831518	0,057534	4496,730	0	0	0,0108326	846,65297	0,00	0
65351,85	0,013477	15500,65	0,0539	61993,39	0,024555	28242,07	0,0102	11731,58814	0,0060031	6904,4709	0,010483	1205,702
796,8625	0,048375	4229,097	0	0	0,058345	467,277	0,8332	72841,01024	0,0117746	1029,3732	0,0023	201,0734
2700,66	0,074149	8041,897	0,018933	2053,418	0,048735	5285,598	0	0	0,5192575	56316,543	0,000458	49,6728
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7924,516	0,10229	13363,21	0,000639	83,53565	0,001125	146,9704	0,120214	15704,80505	0,0077673	1014,7245	0,000772	100,8544
21,09233	0,157785	6947,92	0,102548	4515,648	0,000424	18,67045	0	0	0,0117901	519,16512	0,000252	11,09659
85605,81	0,224538	41057,04	0,420942	76969,862	0,753614	137799,2	0	0	0,1246261	22788,028	0,001905	348,3315
453665,1	1	269113,8	1	266271,9	1	233321,8	1	130374,39	1	185908,40	1	1654812

Hesablamaların nəticələri faktiki göstəricilər ilə müqayisədə (6674896/6421009,2) 94,6% uyğunluq təşkil edir. Bu isə onu göstərir ki, təklif olunan metoddan hesablana bilinən ÜTM-də ev təsərrüfatlarının son istehlak xərclərinin hesablanması üçün istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Y E K U N

Tədqiqat prosesində Azərbaycan üzrə ev təsərrüfatlarının fəaliyyəti öyrənilmiş, məhsullar üzrə məlumatlar məhsul qrupları üzrə deyil, daha konkret səviyyədə, hər bir məhsul növü üzrə əldə edilmiş və alınmış çıxış cədvəllərinin təhlili başa çatdırılaraq ölkə üzrə məlumatlar formalaşdırılmış, müşahidə olunmayan iqtisadiyyatın ölçülməsi təkmilləşdirilmiş, fəaliyyət göstərən ev təsərrüfatlarının işi və ayrı-ayrı sənaye məhsullarının istehsalı dolayısı vasitələrlə, ekspert yolu ilə deyil, hesablamalar nəticəsində əldə olunmuş faktiki məlumatlar əsasında müəyyənləşdirilmişdir.

Ümumi istehlak xərclərinin strukturu nəzərdən keçirildikdə, məlum olur ki, burada ən yüksək faiz ərzaq məhsullarının payına düşür. Cədvəl 3-dən görüldüyü kimi 2006-cı ildə respublikamızda ərzaq məhsullarının alınmasına çəkilən xərclər bütün istehlak xərclərinin 53,6 %-ni, 2008-ci ildə 56,9%-ni, 2009-cu ildə isə 52,9%-ni təşkil etmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə bu göstərici 10-12 %-dir. Ümumiyyətlə, beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq görərik ki, ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin istehlakın strukturunda 50%-dən yüksək olduğu halda, o ailə yoxsul hesab olunur. Beləliklə, 50 %-lik həddən də bir qədər yüksək nəticə respublikamızda həyat səviyyəsinin hələ kifayət qədər yüksək olmadığını göstərir.

Məqalədə Azərbaycan iqtisadiyyatının hesablana bilən Ümumi tarazlıq modelinin baza strukturu verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının ümumi tarazlıq modelinin qurulmasında parametrləşmə metodlarından və yoxlama göstəricilərinin qurulmasından istifadə olunmalıdır. Bu baxımdan Sosial Hesabat Matrisinin birləşdirilmiş sxeminin qurulması qarşıya qoyulmuş məqsədlərin ümumi şəkildə həllinə imkan yaradır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Sosial Hesabat Matrisinin birləşdirilmiş sxeminin qurulması və iqtisadi tarazlığı təmin edən parametrlərin hesablanması aparılarkən aşağıdakı mühüm şərtləri nəzərə almaq lazımdır:

1. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət iqtisadiyyata əsasən fiskal siyasətin əsas aləti olan vergiləri və dövlət xərclərini dəyişməklə təsir edir. Bu isə təklif olunan ümumi tarazlıq modelinə dövlət sektorunun ayrıca bölmə kimi daxil edilməsini zəruri edir;

2. Hesablamaların daha dəqiq aparılması üçün ölkə iqtisadiyyatının xarici aləm (ROW) ilə əlaqələrinin öyrənilməsi və bu əlaqələrin dəyişməsinin ölkə iqtisadiyyatına təsirinin analizi aparılmalıdır;

3. Aparılan tədqiqatlarda ümumi tarazlıq modelinin qurulması üçün ayrı-ayrı bölmələr üzrə proqnozların verilməsi üçün modellərin təklif olunması.

Tədqiqat prosesində Azərbaycan Respublikasının ümumi tarazlıq modelinin qurulmasında ənənəvi Walrasian ƏDV modelindən istifadə olunmuşdur ki, bu model iqtisadiyyatın dörd əsas sektora bölünməsi şəklində fəaliyyətini əhatə edir:

1. İstehsalat sektoru; 2. Ev təsərrüfatı sektoru; 3. Dövlət sektoru; 4. Xarici sektor.

“Ev təsərrüfatı” sektorunun xərclər üzrə hesablana bilinən modeli təklif olunmuşdur. Hesablamalarda 15 istehsal sahəsi üzrə istehlak xərclərini 12 istehlak malları üzrə xərclərə çevirən Z matrisi tərtib edilərək istifadə olunmuşdur ki, bu matrisdən istifadə edilərək baxılan il üçün hesablanmış ev təsərrüfatı xərcləri faktiki göstəricilərdən cəmi 5,4 % fərqlənmişdir. Bu isə tərtib etdiyimiz Z matrisindən gələcəkdə SHM əsasında ümumi tarazlıq modelinin kəlibrasiyasının aparılmasında istifadə edilməsini məqsədəuyğun edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının ÜTM-i bir neçə xalq təsərrüfatı sahəsindən, “ev təsərrüfatları”ndan, məhsul və amillərdən ibarət olan bir mərhələli çoxsahəli statik modeldir. Bu tədqiqat Azərbaycan iqtisadiyyatında fiskal siyasətin nəticələrini təhlil etməyə imkan verən ÜTM-nin qurulması istiqamətində aparılan tədqiqatdır.

Ev təsərrüfatlarının gəlirlərinin araşdırılmasının nəticələri haqqında məlumatlar *ev təsərrüfat qrupları üzrə* fərdi gəlirlərin bölünməsi üçün istifadə olunacaq.

Hesablana bilinən ÜTM üzrə hər hansı bir simulyasiyaya başlamazdan əvvəl kalibrləşmə aparılmalıdır. Bu o deməkdir ki, modeldəki parametrlər üçün qiymətləndirmələr aparılmalıdır (bax Mansur və Walley, 1984). Kalibrləşmə prosesi iqtisadiyyatın ümumi tarazlıq modelinə əsaslanmalıdır. Bu proses iqtisadiyyatın baza ilində tarazlıqda olduğunu nəzərdə tutur.

Beləliklə, istifadə edilən parametr göstəricilərinin hesablanması ÜTM-in kalibrləşməsinin aparılmasına imkan verəcəkdir. Kalibrləşmə prosesi bütün məlumatların dəyər ifadəsində olmasına əsaslanır. Ümumi tarazlıq nəzəriyyəsi iqtisadi siyasətin dəyişməsinin qiymətlərə və məhsul miqdarlarına təsirinin müəyyən olunmasını tələb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Musayev A.F. Leontyev metodunun büdcə sisteminə tətbiqi imkanları // Azərbaycan vergi jurnalı, 2013, №3, səh.79-102.

2. Rüstəmov İ.S., Axundov V.C. Maliyyə kapitalı Azərbaycanın iqtisadi inkişafı investisiya modelinin formalaşdırılmasının əsas amili kimi. AMEA-nın Xəbərləri “İqtisadiyyat” seriyası, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, №4, Bakı 2018, 100-106 s.

3. Rüstəmov İ.S., Axundov V.C. Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyası innovasiyalı davamlı iqtisadi inkişafın amili kimi // Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və müasir Azərbaycanın iqtisadi inkişaf istiqamətləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, Bakı: BBU, 2018.

4. Арефьева А.И. Эффект масштаба в моделях эндогенного экономического роста: Препринт WP12/2009/04. — М.: Государственный университет–Высшая школа экономики, 2009. — 32 с.

5. Aliev R.A., Aliev R.R., Ahmedov I.Z., Aliyeva K.R. Fuzzy Delphi method // Journal «Knowledge», BUSINESS, «Education» Society of Azerbaijan Republic, Baku: 2004, № 1, p. 3-4.

6. Borges A.M. Applied General Equilibrium Models: An Assessment of their Usefulness for Policy Analysis. URL: <http://www.oecd.org/eco/outlook/35567467.pdf>

7. Musayev A.F., Axundov V.J., Mammadova S.K. and Aliyev A.M. Investigation of the "Input-output" model of the Azerbaijani economy in interval information conditions. 13th International Conference on Theory and Applications of Fuzzy Systems and Soft Computing ICAFS 2018(Indexed by Web of Science and Scopus) 27-28 August 2018, Warsaw, Poland.

8. John Seddon Why do we believe in economy of scale?: John Seddon, managing director Vanguard (PDF). S3.amazonaws.com. July 2010, Retrieved 23, December, 2017.

9. Gelles, Gregory M.; Mitchell, Douglas W. (1996). "Returns to Scale and Economies of Scale: Further Observations". Journal of Economic Education.27 (3): 259-261.

10. Karadag M. and Westaway T.- A SAM Based Computable General Equilibrium Model of the Turkish Economy//Department of Economics, Ege Universitesi, I.I.B.F, İktisat Bolumu Ogretim Uyesi, Loughborough University, Izmir, 2012, p. 14-22.

*Ахундов Видади Джахангир оглы,
доктор философии по экономике,
Рустамов Ильхам Самил оглы,
кандидат экономических наук, доцент,
Азербайджанский Государственный Университет
Нефти и Промышленности,
Адрес: пр. Азадлыг 20, Баку, Азербайджан, AZ 1010,
E-mail: azeri46@mail.ru
© Ахундов В.Дж., Рустамов И.С., 2019*

РАСЧЕТ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ РАСХОДОВ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ В БАЗОВОЙ СТРУКТУРЕ МОДЕЛИ ОБЩЕГО РАВНОВЕСИЯ ЭКОНОМИКИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Р Е З Ю М Е

В статье анализируются теоретические, эмпирические и технические принципы построения вычислимых моделей общего равновесия и комментируется область применения этого подхода к моделированию экономических процессов. Учитывая тот факт, что каждая страна имеет специфические особенности экономического развития, исследование по установлению модели общего равновесия нашей республики является актуальным. В условиях рыночной экономики одной из основных целей при создании модели общего равновесия, является изучение влияния изменений фискальной политики на экономику.

Необходимо создать внутреннюю экономическую среду, которая повысит конкурентоспособность в стране и будет стимулировать бизнес, что в конечном итоге приведет к инновациям. Экономика Азербайджана должна быть высокотехнологичной, инновационной, научной и в целом современной. Опросы показывают, что переход экономики Азербайджана на несырьевую экспортную экономическую систему может быть достигнут путем расширения и правильного распределения инвестирования в развитие производства по всей стране.

В статье анализируется установление базовой структуры экономической модели Азербайджанской Республики. В ходе исследования была создана *агрегированная схема матрицы социальных счетов*, которая является источником многих параметров модели общего равновесия, используемых для построения модели поведения экономики Азербайджана. Для решения модели были собраны и протестированы данные по «домашнему» сектору (компонент модели).

Ключевые слова: модель общего равновесия, рыночная экономика, экономика Азербайджана, Матрица социальных счетов, матрица Z, методы параметризации, сектор домохозяйства.

Vidadi Jahangir Akhundov,

Phd. in Economics,

Ilham Samil Rustamov,

associate professor,

Azerbaijan State Oil and Industrial University

Address: 20 Azadlig Avenue, Baku, Azerbaijan, AZ 1010,

E-mail: azeri46@mail.ru

© V.J. Akhundov, I.S. Rustamov, 2019

ACCOUNTING EXPENSES ON HOUSEHOLD APPLICATIONS IN BASIC ESTABLISHMENT OF EQUILIBRIUM MODEL IN AZERBAIJAN ECONOMY

A B S T R A C T

The thesis analyzes theoretical, empirical and technical principles on constructing computable general equilibrium models and commented on the scope of application of this approach to modeling economic processes. Considering the fact that each country has specific features of economic development, the study on the establishment of a general equilibrium model of our country is relevant. In the market economy, one of the main goals in creating a general equilibrium model is to study the effect of changes in fiscal policy of the economy.

It is necessary to create an internal economic environment that will increase competitiveness in the country and stimulate business, which will eventually lead to innovation. Azerbaijan economy should be high-tech, innovative, scientific, and generally modern. Surveys show that the transition of the economy of Azerbaijan to a non-oil export economic system can be achieved by expanding and properly distributing investment in the development of production throughout the country.

The paper analyzes the establishment of the basic structure of the economic model of the Republic of Azerbaijan as well. In the course of the study, an aggregated scheme of the social accounts matrix was created, which is the source of many parameters of the general equilibrium model used to build the behavior model of Azerbaijan economy. Solving of the model data on the “home” sector were collected and tested (model component).

Keywords: General equilibrium model, market economy, social accounts matrix, matrix Z, setting methods, economy of Azerbaijan, household sector.